

УДК 398.332(=161.2):001.814:82-94(438)

Н. С. Стішова

ORCID: 0000-0001-6577-2325

*Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України*

N. Stishova

*M. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, National
Academy of Sciences of Ukraine*

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ВНЕСОК ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ У ВИВЧЕННЯ КАЛЕНДАРНОЇ ЗВИЧАЄВО-ОБРЯДОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

The Historiographical Contribution of Polish Researchers to the Study of the Calendar and Ritual Culture of Ukrainians of 20th — Early 21th Cent.

У статті аналізується внесок провідних польських учених, краєзнавців, аматорів, письменників, громадських та релігійних діячів ХІХ–ХХ ст. в етнографічне вивчення України з погляду висвітлення календарної та обрядової культури українців. Підтверджено, що дослідники зібрали й опублікували значний масив первинних фольклорно-етнографічних записів матеріальної та духовної культури, які досі залишаються цінними для етнологічної науки.

Ключові слова: історіографія, польський дослідник, етнографія, українська календарна та обрядова культура.

The article analyzes the ethnographic study of Ukraine by leading Polish scholars, local historians, amateurs, writers, poets, public and religious figures from the 19th — 21st centuries, focusing on the coverage of the Ukrainian calendar and ritual culture. A comprehensive review of the works of researchers who made the most significant contributions to studying Ukrainian traditional holiday practices of spring, summer, autumn, and winter cycles is presented, organized chronologically. Although the historiographical base of the studied issue is quite extensively represented, it is still insufficient for a complete coverage of the proposed topic. The article aims to analyze the state of recording, systematization, and study of the Ukrainian calendar and ritual culture, and to determine the uniformity in representing each annual cycle. The methodological basis of the article comprises methods of historiographical analysis, synthesis, and comparative-historical approach. The scientific novelty of the research lies in introducing new source material on traditional and contemporary Ukrainian calendar rituals, collected during the author's field ethnographic expeditions from 1997–2023 in Ukraine and Poland (Northern Podlasie).

The study notes that under the influence of Romantic ideas in the 19th century, Polish scholars' interest in Ukrainian topics intensified, with many researchers being fascinated by the history, language, folklore, customs, and way of life of Ukrainians. H. Kollątaj was one of the first to initiate ethnographic studies of Ukrainian territories, particularly Polissia. A. Czarnecki (Zorian Dolenga-Khodakovsky) made a significant contribution to the study of Ukrainian spiritual culture, pioneering the foundations of documentation in folklore and ethnographic material collection. I. Lyubych-Chervinsky was a notable researcher of the Boyko region. Among renowned scholars, V. Pol made substantial contributions, studying the Carpathians, Volyn, and Polissia.

Ukrainian themes were of particular interest to members of the «Ukrainian school» of Polish literature (S. Goszczyński, M. Hołłowski, M. Grabowski, Z. Fish, and others). The works of E. Rulikowski, a researcher of Right-Bank Ukraine, are noteworthy. A. Yaksza-Martynivsky compiled a comprehensive two-volume folklore and ethnographic work «Lud Ukrainiński» on Ukrainian holiday customs and rituals. The central region of Ukraine attracted the active ethnographic material collector Yu. Moshynska. O. Kolberg published a significant scientific ethnographic work about Ukraine in 80 volumes. Notable ethnographers studied various regions: L. Weigel, K. Mroczko, Yu. Shnyder explored Pokuttia; R. Raynfus studied the Boyko region; Ya. Hofman researched Volyn, among others.

It is demonstrated that Polish researchers have collected and published a substantial array of primary folklore and ethnographic records of material and spiritual culture, which remain valuable for ethnological science in studying Ukrainian calendar rituals. This sphere of spiritual culture has been and continues to be relevant, presenting significant scientific, practical, and cognitive interest for both Ukrainian and foreign researchers. Their joint studies on this topical theme comprehensively contribute to consolidating the noble efforts of domestic and international Ukrainian studies, which is an important marker of strengthening the independent Ukrainian state.

Keywords: Ukrainian historiography, Polish researchers, ethnography, calendar and ritual culture.

Актуальність теми дослідження та постановка проблеми. Українська календарна звичаєво-обрядова культура віддзеркалює життя людинності в межах українських етнічних земель протягом циклічного року з усталеними традиціями та віруваннями. Це сформована колективна творчість, набута народом протягом віків, вона увібрала головні ознаки соціально-економічного, політичного, культурного, релігійного життя народу та віддзеркаливши «його громадський устрій, сімейно-побутові відносини, особливості світогляду, психології та моралі» (Курочкін, О. 2014, с. 5). Такий пласт духовної культури здавна перебував у полі зору науковців і має тривалу історію.

Історіографічна база з календарної обрядовості як в Україні, так і за кордоном, зокрема в Республіці Польща, представлена досить ґрунтовно, зокрема щодо висвітлення звичаєво-обрядових практик весняного, літнього, осіннього та зимового циклів. Однак вона все ж не достатня, щоб заповнити всі прогалини досліджуваної тематики. Для ефективного її висвітлення пропонуємо застосувати проблемно-хронологічний підхід до аналізу історіографії та поділити її на такі періоди:

- народознавчі студії польських учених на початку ХІХ ст.;
- дослідження другої половини ХІХ ст. — 1920–1930-тих рр.;

— наукові здобутки польських дослідників другої половини ХХ — початку ХХІ ст.

Мета статті: на основі опрацьованих наукових робіт, насамперед польських і українських авторів та першоджерел — проаналізувати стан фіксації, систематизації та вивчення календарної звичаєво-обрядової культури українців, визначити рівномірність у представленні кожного з річних циклів, а також взаємовплив релігійного й світського компонента в календарно-святковій обрядовості як невід’ємного складника народної традиційної культури в контексті дослідження сакральної сфери в сучасному комунікативному просторі.

Методологічну основу статті становлять принципи наукового пізнання — історизму, узагальнення, системний підхід до комплексного й достовірного аналізу теми в єдиному змістовому цілому. Водночас, спираючись на зазначені принципи, під час дослідження поєднано загальнонаукові методи зі спеціально-історичними для з’ясування етапів розвитку науки та виявлення загального і особливого в динаміці й трансформації вивчення календарної обрядовості, рівномірності представлення кожного з річних циклів, спільного та відмінного між студійованими явищами, типового й виняткового в розвитку звичаєво-обрядової культури, а також впливу релігійного компонента в суспільстві.

Науковою новизною у дослідженні є залучення до наукового обігу нового джерельного матеріалу з традиційної та сучасної календарної обрядовості українців, зібраного під час польових етнографічних експедицій Н. С. Стішової у 1997–2023 рр. в Україні та Польщі (Північне Підляшшя).

Життєдіяльність етносу протягом календарного року з усталеною звичаєво-обрядовою традицією та віруваннями здавна цікавила науковців, що засвідчує відповідна джерельна база — основа будь-якого дослідження.

Історіографія дослідження календарної звичаєво-обрядової культури українців в працях польських учених була предметом вивчення таких дослідників, як: З. Болтарович, В. Великочій, М. Глушко, І. Збир, Р. Кирчів,

О. Коломийчук, І. Опацький, С. Пилипчук, М. Романів, Л. Триняк, А. Українець, О. Хоменко, І. Церковняк, В. Юзвенко, В. Яремчук та ін.

Комплексний та багатогранний підхід до студіювання й аналізу різноманітних процесів календарної звичаєво-обрядової культури потребує залучення широкого кола усних, архівних і друківаних джерел, розмаїтих за походженням й інформаційним і науковим потенціалом, що сприяє ґрунтовному та об'єктивному висвітленню задекларованої теми.

До джерельної бази дослідження належать письмові записи різних жанрів, рукописні збірки, окремі описи в періодичних виданнях ХІХ — першої половини ХХ ст.

Для етнологічної літератури ХІХ ст. характерні переважно емпіричні праці. Одним із перших, хто в Польщі поклав початок етнографічному дослідженню, вважається Г. Коллонтай (1750–1812) — доктор філософії, права й теології, відомий польський громадський та релігійний діяч, письменник і філософ (уродженець Кременеччини). Він не лише ініціював широку зацікавленість слов'янською проблематикою у польському науковому і культурному середовищі, але й сам безпосередньо долучився до студіювання побуту українського народу, його звичаїв і обрядів на Поліссі (Болтарович, З. 1976, с. 12).

Важливим джерелом щодо вивчення народної календарної звичаєво-обрядової культури українців є записи членів Варшавського товариства Друзів наук та студентів Віленського університету (Болтарович, З. 1976, с. 20).

В українській етнографії перші загальні праці з календарної обрядовості титульного етносу з'явилися на початку ХІХ ст. і ключовою постаттю в них був провісник етнології як комплексної науки про народну культуру та етнічну історію, учений-аматор польського походження Адам Чарноцький (відомий під псевдонімом Зоріан Доленга-Ходаковський), який започаткував основи збирання фольклорного та етнографічного матеріалу, уперше в історії науки ввів основи паспортизації, фіксації давніх слов'янських пам'яток, а також започаткував унікальну класифікаційну систему запису топонімів за

етимологічним принципом. Його можна вважати основоположником польових досліджень, які з 1814 р. він (на той час йому було 20 років) розпочав фіксувати над Сяном, у с. Синява, звідти пішов на схід, обійшовши багато сіл Галичини, переважно Львівщини, відтак записував також пісні на Волині, Поділлі, Київщині й Чернігівщині, дійшовши до одного з найпівнічніших повітів — Новгород-Сіверського. Дослідник відвідав понад 120 населених пунктів (Гримич, М. 2012, с. 16). Загалом він записав 12 тис. різножанрових народних пісень, з-поміж них і твори календарної обрядовості — колядки та щедрівки, веснянки, гаївки, русальні, купальські, жниварські пісні. На території Правобережжя й заходу України він зафіксував понад 2 тис. пісенних зразків. Подорожуючи українськими та білоруськими територіями, вчений опрацьовував церковні архіви, описував городища та кургани, записував фольклор, який доповнював описами обрядів із зазначенням місцевості, де зроблено фіксацію. Саме це було нововведенням дослідника, що додає особливої наукової цінності його записам. Безперечною заслугою З. Доленги-Ходаковського перед наукою є те, що він привніс ідею комплексного вивчення історії та культури слов'янських старожитностей на матеріалах археології, топоніміки, етимології, геральдики, фольклору, етнографії, історичної географії з активним застосуванням методу картографування. У цьому контексті видатний вчений, літературознавець, академік УАН, віцепрезидент ВУАН С. Єфремов (справжнє прізвище С. О. Охріменко) у фундаментальній праці «Історії українського письменства» (1911) зазначив: «Ходаковський перший у нас став на живий ґрунт народності в етнографії, перший «пішов у народ» в буквальному розумінні та нахилив також інших до того. Захоплення народною творчістю в Ходаковського впливало не з бездушного колекціонерства або сухого антикварства, а з ентузіастичного бажання спізнати саму душу народності, відшукати ту вищу красу і правду, яку наш етнограф угадував серед народу» (Єфремов, С. 1995, с. 238). Сам З. Доленга-Ходаковський закликав не замикатися в кабінетах, «не приростати до крісла, а вивчати життя народу, його душу» (Доленга-

Ходаковський, З. 1838, с. 489), що є корисною порадою для дослідників усіх часів.

На жаль, за життя З. Доленги-Ходаковського серед опублікованих було лише кілька його праць, а після смерті — наукові розвідки дослідника надруковано в журналі «Русский исторический сборник». Частину записів З. Доленги-Ходаковського придбав М. Максимович, інша частина зберігалася в архіві Осипа Бодянського, ще частина спадщини перебувала у власності бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка, де нею послуговувався Іван Франко (Пилипчук, С. 2015, с. 425). Окремі пісні, які він зібрав, увійшли до фольклорних збірок М. Максимовича, П. Лукашевича, М. Гоголя, П. Киреєвського. Лише в другій половині ХХ ст. з'явилися великі публікації (Dołęga-Chodakowski, Z. 1973). Більшість польових записів дослідника дотепер перебувають у рукописах, однак значна частина, на жаль, втрачена. Фольклористичну спадщину З. Доленги-Ходаковського, а також методику збирання, записування, транскрибування і класифікації українських народних пісень проаналізував український фольклорист, літературознавець О. Дей (у 1962–1986 рр. працював завідувачем відділу фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР) та опублікував як академічне видання — «Українські народні пісні у записах Зоріана Доленги-Ходаковського з Галичини, Волині, Поділля, Придніпровщини, Полісся» (зібрано матеріал на початку ХІХ ст. (1814–1819), опубліковано 1974 р.)⁶⁷³.

Успішним дослідником Бойківщини, який фіксував і описував календарні звичаї та обряди, був польський історик, етнограф і краєзнавець Ігнацій Любич-Червінський. Результати студій учений опублікував у монографії «Задністрянська околиця між Стриєм і Лімницею» («Okoliczadniestrska między Stryiem i Łomnicą») (1811), де він детально охарактеризував традиційні сільські «празники», молодіжні вечорниці, народні повір'я, вірування та забобони селян (Кирчів, Р. 1978, с. 25). Учений намагався

⁶⁷³ Українські народні пісні у записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпровщини і Полісся) / О. Дей, Л. Аксамітова-Малаш (уклад.). Київ, 1974. 784 с.

представити духовну спадщину в тісному зв'язку з матеріальною культурою народу, його господарською діяльністю, громадським укладом та світоглядно-релігійними уявленнями (Кирчів, Р. 1978, с. 68). Монографія І. Любич-Червінського була першою фундаментальною працею з етнографії й зразком для наслідування у висвітленні матеріалу, цінним для дослідження календарної звичаєво-обрядової культури.

До польських дослідників, вагомий внесок якого варто окремо відзначити, належить письменник, географ, етнограф Вінцент Поль. Він субстантивно студіював звичаєво-обрядову культуру українців Карпат, Волині та Полісся. Зокрема, у 1820–1830-х рр. В. Поль багато подорожував Україною, збираючи й записуючи народні звичаї, обряди, зразки народнопісенної творчості тощо (Болтарович, З. 1976, с. 67). У його працях «Картини з життя і мандрівок» (1846), «Погляд на північні схили Карпат» (1851), «Картини з життя і природи» (1869), «Північний схід Європи» (1870), статтях «Плем'я бойків», «Декілька рис до опису гуцулів на Буковині», опублікованих 1966 р., подано унікальні відомості про бойків, гуцулів і лемків.

Слід підкреслити, що українська тематика (історія, фольклор, мова, риси характеру притаманні українцям, описи родинної та календарної обрядовості, побуту і природи) була предметом особливого зацікавлення членів «української школи» польської літератури періоду романтизму. Представником цієї школи був поет, письменник Северин Гощинський (1801–1876). У його праці «Канівський замок» (видано 1828 р. у Варшаві) органічно втілено народну демонологію, повір'я, пов'язані з «чортами», «опирями», «літавцями», «відьмами» тощо, висвітлено особливості відзначення свята Івана Купайла. Прикметно, що твір здобув значний розголос серед польського суспільства й активізував обговорення польсько-українських взаємин (Гриневич, Т. 2020), що стало початком неупередженого підходу сторін до стану та перспектив конструктивної двосторонньої співпраці.

До представників названої школи належали польський поет Маврицій Гославський (1802–1834), який у творі «Поділля» (1826) залучив цінний матеріал щодо представлення побуту й дозвілля українців. Як зазначає І. Старенький, що його творчістю зацікавився Роман Кирчів, який зауважив, що: «... не лише краса подільської природи полонила Гославського. На нього мали сильний вплив численні історичні пам'ятки Поділля. Гославському з дитинства був близький побут українського села, його життя, багата усна словесність. Він, як сам визначав не раз, полюбив український народ, його пісні та легенди. Тому не дивно, що край дитинства і молодості, мрій і прагнень поета глибоко увійшли в його творчість, надав їй тієї характерної прикмети, завдяки якій історики літератури назвали Гославського “співцем Поділля”» (Старенький, І. 2020). Хоча художні твори представників «української школи» польської літератури — не ґрунтовні етнографічні дослідження і є фрагментарними в представленні календарної обрядовості, однак саме вони сприяли зростанню інтересу польських дослідників до вивчення української етнографії.

До представників названої школи належить польський письменник, історик, літературний критик Міхал Грабовський (1804–1863), який від аматорського зацікавлення минувшиною українського народу перейшов до її наукового осмислення, результати якого віддзеркалено в праці «Україна давня і теперішня» (1850). Варто наголосити на тому, що значне місце у творчості М. Грабовського належить народній звичаєво-обрядовій культурі та віруванням. Зокрема, він детально описує хрестини, звичай кумівства та функції хрещених батьків, а також українські вечорниці. Окрім того, детально переповідав на сторінках творів і народні повір'я про надприродні сили, значення появи комети, небіжчиків, які часто з'являлися рідним, тощо (Болтарович, З. 1976, с. 57). Його дослідження є цінним стосовно проблем вивчення родинної обрядовості, проте звичаєво-обрядової культури календарних свят він торкається побіжно.

Згадана «українська школа» польської літератури періоду романтизму вплинула на творчість польського письменника і публіциста родом з Могилівщини Зенона Фіша (1820–1870) (з 1844 р. — псевдонім Тадеуш Падалиця), який особливу увагу приділяв польсько-українським відносинам, а також описував подорожні враження з Києва, Корсуня, Чигирини, Черкас, Сміли та Гуляйполя. Цінні етнографічні записи були автор віддзеркалив у творах (фіксував місцеві звичаї, легенди, описував розваги молоді на свята, досліджував ярмарки, побут і заняття людності тощо).

З 1851 р. співпрацював з багатьма часописами у Варшаві серед них: «Dziennik Warszawski» / «Варшавський щоденник», «Biblioteka warszawska» / «Варшавська бібліотека», «Gazeta warszawska» / «Варшавська газета», «Ateneum» / «Атенеум», «Tygodnik» / «Щотижневик», «Kurjer Wileński» / «Віленський кур'єр» та «Tygodnika Ilustrowanego» / «Ілюстрований щотижневик» та ін.

Окреме місце у творчості З. Фіша займає твір «Opowiadania i krajobrazy: Szkice z wędrówek po Ukrainie» / «Історії та пейзажі: нариси з блукань по Україні», який поєднує подорожні нотатки із красназвчим репортажем, етнографічні описи Наддніпрянщини. Перший варіант праці було опубліковано у «Dziennik Warszawski» під назвою «Розповіді з мандрівок по Україні» (видано у Вільно 1856 р.), в якій представлено минувшину та тогочасне сьогодення України (народні перекази, звичаєвість, пейзажі родинного закутка тощо). Цінним також є його твір з життя Середньої Наддніпрянщини «Listy z podróży» / «Листи з подорожі» (1859, Вільно), де подано матеріал із погляду як історичного, етнографічного, звичаєвого, так і з господарського.

Наприкінці 1850-тих рр. Зацікавленість З. Фіша зосередилася на історії та етнографії. У його творах збережено цінні етнографічні матеріали з життя українців. Надзвичайно цікавий нарис «Лист Тадеуша Падалиці з України» опублікований у варшавському часописі «Tygodnika Ilustrowanego» / «Ілюстрований тижневик», де представлено життя та побут із супровідними

звичаями та обрядами чигиринців і черкасців. Твори З. Фіша (Тадеуша Падалки) перевидавались і перевидаються у Польщі, вони є цінними й дотепер привертають увагу науковців щодо вивчення календарної звичаєво-обрядової культури українців.

Українську духовну культуру вивчав також польський історик, етнограф, археолог, уродженець Київщини й дослідник Правобережної України (Брацлавщина, Волинь, Київщина) Едвард Руліковський (1825–1900). Після навчання в Парижі та Сорбоні він повернувся до України в Липовці, де познайомився зі збирачем старовини Костянтином Свідзінським і під його впливом захопився дослідженням історії й етнографії українців. Результатом роботи стала монографія «Опис Васильківського повіту з погляду історії, звичаїв, статистики» (1853), що має 22 розділи, п'ять із яких присвячено етнографії. Це перша комплексна краєзнавча праця в Україні, зокрема й на Південній Київщині. Дослідження написане на багатій джерельній базі, а також містить безцінний етнографічний і топографічний матеріал. Автор зафіксував чимало записів з матеріальної культури, все ж значно більше уваги приділив духовній культурі українців, описано звичаї та обряди річного календаря (Різдвяні свята, веснянки, свято Івана Купала тощо) та ввів до наукового обігу новий вагомий і цінний фактологічний матеріал.

Дослідження традицій і побуту українського народу було одним із наукових зацікавлень українсько-польського літературного критика, етнографа, письменника Антонія Якса-Марцинківського (1823–1880) (псевдонім Антоній Новосельський). Узагальнення щодо звичаїв та обрядів українських свят автор публікував у низці статей польських часописів. Ґрунтовним, фундаментальним дослідженням в українській етнографії є його двотомна фольклорно-етнографічна праця «Lud Ukraiński» / «Український народ» (1857), у якій представлено зразки духовної культури (описи обрядів, календарно- та родинно-обрядової поезії, соціально-побутові пісні, легенди, перекази, замовляння, прислів'я, приказки, загадки тощо). Календарна звичаєво-обрядова культура українців, що є предметом нашого дослідження,

зосереджена в першому томі, де детально описано святкування Коляди, Провідної неділі, Зелених свят, Рахманського Великодня, Купала, Маковія та подано народні перекази, пов'язані з цими святами. В окремих розділах досліджено сюжети народних казок.

Серед активних збирачів етнографічного матеріалу на території Центральної України окремо слід згадати ім'я Юзефи Мошинської (1820–1897), доньки польського шляхтича Пйотра Мошинського. Вона зафіксувала унікальні звичаї та обряди населення Білоцерківського, Тарашанського й Васильківського повітів Київщини. Завдяки кропіткій праці дослідниці зібрано багатий етнографічний матеріал щодо весільного обряду українців, зокрема 60 текстів весільних пісень. Результати досліджень Ю. Мошинської ввійшли до видання «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» / «Збірник відомостей для вітчизняної антропології» (Краків). Матеріал з календарної обрядовості представлено у статті, що містить детальний і ґрунтовний опис святкування Івана Купала в околицях Білої Церкви — «Kupajło tudzież zabawy doroczne, i inne z dodatkiem niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi» / «Купайло та забави щорічні й інші з додатком деяких обрядів і весільних пісень в українського народу з околиць Білої Церкви» (Moszyńska, J. 1881). Дослідниця записала купальські ігри та пісні з 17 сіл. Стаття «Zwyczaj, obrzędy i pieśni weselne ludu Ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi» / «Звичаї, обряди і весільні пісні українського народу з околиць Білої Церкви», а також презентувала звичаї та обряди календарних свят річного циклу, молодіжні розваги до свят (детальний опис ворожіння на Катерини й Андрія) (Moszyńska, J. 1878). Народознавчий матеріал Ю. Мошинської є безпрецедентним внеском у етнографічну спадщину етнічних українців.

Вагоме наукове етнографічне дослідження про Україну виконав відомий польський етнограф, фольклорист, композитор, член Краківської академії наук Оскар Кольберг (1814–1890). Протягом наукової діяльності він ретельно вивчав традиційну народну культуру поляків і найближчих сусідів, зокрема

українців. Різноманітна й багата з етнографічного погляду територія, де жили як горяни, так і мешканці рівнини, поєднувала різні впливи, тому особливо цікавила О. Кольберга. Він вивчав звичаї, традиції, усну народну творчість і фіксував нотні записи та змінив методику етнографічного дослідження, тим самим ставши провісником нововведень. Польські науковці зауважили, що: «у ХХ столітті в польській традиції наукових зацікавлень фольклором домінував погляд О. Кольберга, який під цим терміном розглядав не лише усну народну словесність, а також звичаї та обряди, які тісно з ним пов'язані». «Тому й не дивно, — зазначає І. Хланта, — що послідовники О. Кольберга — М. Федоровський, П. Штейн, В. Гнатюк та ін. — орієнтувалися на його збирацьку діяльність як на зразок, гідний наслідування» (Хланта, І. 2006, с. 233). Результатом копіткої збирацької роботи О. Кольберга є фундаментальне видання у 80 томах під загальною назвою — «Lud. Jego zwyczaj, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, zabawy, pieśni, muzyka i tańce» / «Люди. Його звичаї, побут, мова, легенди, прислів'я, обряди, ігри, пісні, музика і танці» (1857–1890), до якого ввійшли дослідження української народної творчості та матеріальної культури: «Pokucie. Obraz etnograficzny» / «Покуття. Етнографічна картина» в 4 томах (1882, 1883, 1888, 1889), «Wołyń. Obrzędy, melodie, pieśni» / «Волинь. Обряди, мелодії, пісні» (1907), «Białoruś-Polesie» / «Білорусь-Полісся» (1968), «Ruś Karpacka» / «Карпатська Русь» (1970–1971), «Podole» / «Поділля» (1994) та ін. «Покуття» (1882–1889) — чотиритомне дослідження О. Кольберга вважається єдиним найґрунтовнішим виданням із вивчення цього неповторного етнографічного регіону. Тому З. Болтарович слушно зауважила, що дослідження «Pokucie» О. Кольберга — широка картина побуту й культури населення краю» (Болтарович, З. 1976, с. 83).

Водночас фольклор Покуття також вивчали Я. Головацький, Г. Ількевич, П. Чубинський, Р. Шухевич та ін. Відповідні фольклорні матеріали та нотні записи передруковувались у різноманітних працях польських та українських дослідників, серед них: збірник «Колядки та щедрівки. Зимові обрядова поезія трудового року» (1965, упорядкував

О. Дей), академічне видання «Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року» (1963), до якого ввійшли майже всі варіанти пісень зі збірника «Покуття» та ін. Ще одна відома праця О. Кольберга — «Ruś Karpacka: Obraz etnograficzny» (1870, Cz. I) / («Карпатська Русь: Етнографічна картина» (1870, Ч. 1) із серії «Dzieła wszystkie» / «Повне зібрання творів» (Kolberg, O. 1970), предметом дослідження якої є інша колоритна етнографічна група Українських Карпат — гуцули (Кирчів, Р. 1978, с. 96). Загалом народознавча спадщина дослідника охоплює значну частину західних регіонів України — Волинь, Поділля, Полісся, Холмщину і Підляшшя, Гуцульщину та Покуття (Збир, І. 2010, с. 339).

До провідних народознавців останньої третини ХІХ–ХХ ст., які зробили значний внесок у вивчення традиційно-побутової культури українців Покуття, належать польські дослідники: зоолог, педагог Леопольд Вайгель, краєзнавці Ксаверій Мрочко та Юзеф Шнайдер. Вони, на основі широкого кола автентичного матеріалу, зібраного на Покутті, видали етнографічні праці, які дотепер привертають увагу дослідників.

Так, серед народознавчих досліджень Леопольда Вайгеля (1842–1906) заслуговує на увагу історико-краєзнавча праця «Rysmiasta Kolomyi» / «Нарис міста Коломиї» (1877). У праці представлено історію міста Коломиї, а також народні звичаї та обряди всього Покуття. Відтак, автор уперше створив цілісний образ Коломиї й поєднав у одній праці різні характеристики міста і околиць. Результати його пошукової роботи саме з календарної звичаєво-обрядової культури стали основою третього розділу дослідження, етнографічні записи якого здебільшого описово-констатувальні. Л. Вайгель, фіксуючи традиції краю, дійшов висновку, що звичаї та обряди, яких дотримувалися місцеві селяни під час Різдва, Великодня, весілля, хрестин на Покутті, всюди в цьому регіоні були однакові. Тому він навів лише окремі обряди з сіл П'ядики, Нарізна, Шепарівці, Воскресінці та Люча, які, на його переконання, відрізнялися від аналогічних обрядодійств у інших селах (Wajgiel, L. 1877, s. 84–85; Вайгель, Л. 2008, с. 89). Незважаючи на висновок

автора щодо одноманітності в традиційній святковій звичаєво-обрядовій культурі, матеріали, які він зібрав, усе цінні для етнологічної науки у вивченні календарної обрядовості. Дослідникові також належать численні статті, зокрема «Про гуцулів: етнографічний нарис» (1887) та ін. 1883 р. Л. Вайгель був видавцем і редактором польського місячника «Turysta» / «Турист», де публікувалися його розвідки. Видання мало тільки шість випусків (від 1 червня до 1 листопада), проте було помітним у Галичині.

До народознавчого вивчення Покуття долучився ще один польський дослідник Ксаверій Мрочко, результати досліджень він опублікував у двох працях: «З життя прошарків — етнографічний нарис» (Львів, 1885 р.) та «Снятинщина. Причинки до крайової етнографії» (Львів, 1897 р.). На жаль, друга частина останньої розвідки втрачена (Бажанський, М. 1977, с. 3–5).

1893 р. Львівський «Природничий музей ім. Дідушицьких» (засновник — зоолог, етнограф, археолог, член-кореспондент АН Володимир Дідушицький, теперішня назва — «Львівський державний природничий музей НАН України») оголосив конкурс щодо опису одного з повітів Галичини, учасником якого став К. Мрочко. Він добре знав українську мову, переодягався в селянський одяг, часто ходив поміж людьми, випитував у селян про народні звичаї, вірування тощо (Мрочко, К. 1977, с. 4). Вагомий автентичний матеріал польових етнографічних досліджень про Снятинський повіт, який він зібрав, систематизовано в праці «Снятинщина. Причини до крайової етнографії», надрукованій у польському журналі «Науково-літературний провідник» (1897) і кваліфікованій як науково-історичний матеріал. За цю роботу К. Мрочко як учасник відповідного конкурсу отримав почесне третє місце⁶⁷⁴. На неї свого часу посилався відомий учений Зенон Кузеля (Кузеля, З. 1915, с. 103), що свідчить про важливість цієї роботи та її високий рівень. Це підтверджує її зміст. Праця містить ґрунтовний краєзнавчий, а також етнографічний опис Снятинщини з розмаїтими

⁶⁷⁴ Стефаниківський край Черемошу і Пруту. Снятинщина. Історико-етнографічний нарис. 2014. (Головний редактор А. Королько). Снятин — Івано-Франківськ — Львів — Манускрипт: Львів. С. 576–577.

географічними, демографічними, господарськими відомостями, згадками про народне будівництво, одяг, харчування, медицину та святкування низки навколишніх сіл. Найповніше у праці К. Мрочко описав свята календарного циклу, серед них: Різдво Христове, Йордана, Василя, Великдень, а також «храм». Найбільше свідчень зафіксовано й представлено про зимовий цикл свят та їх звичаєво-обрядову традицію з неповторною ритуалістикою. Головним святом, звісно, є Різдво, яке розпочинається «Святим вечором». У роботі зафіксовано найхарактерніші колядки й щедрівки. Цікавий матеріал К. Мрочко записав про весняну обрядовість, а саме Великодні традиції (випікання пасок, розписування писанок тощо). Христове Воскресіння — одне з найбільших і найшанованіших свят календарного року як на Покутті, так і по всій Україні — «у Великий тиждень оживають села Покуття» — засвідчив автор. В одному з розділів комплексного дослідження К. Мрочко описав великодні забави місцевої людності, що супроводжувалися приспівками, занотувавши їх у кількох варіантах. Зафіксовано дівочі та парубоцькі гаївки — «Вербовая дощечка», «Жук», «Хвіст», «Перепілочка», «Коструб», «Кумедія», «Умерлий», «Огирочки», «Комендант» (Mroczko, K. 1897, s. 391–394). З приміток ученого довідуємося, що автору відомі праці О. Кольберга, про це свідчить запис, що дослідник у с. Підвисоке не лише зафіксував забаву «Вербовая дощечка», але й подав до неї ноти (Mroczko, K. 1897, s. 393). Отже, у вагомій праці К. Мрочко навів етнографічну характеристику побутування покутян, описав їхні вірування, звичаї, обряди та світоглядні уявлення, що є надто важливо для комплексних досліджень студійованого регіону. Недоліком дослідження є те, що вчений не зазначав дані про інформаторів, хоча паспортизував записи (пісні, легенди, прислів'я тощо), робив пояснення до тексту чи фрагментів обряду. Загалом це цінне дослідження базується на емпіричному матеріалі зі Снятинщини, який зібрав автор, і є вагомим джерелом для подальшого вивчення Покуття.

Заслуговує на увагу наукове дослідження вченого антрополога і етнографа, лікаря, педагога, політичного діяча Ізидора Коперницького (1825–

1891) «O góralach Ruskich w Galicji» / «Про руських горців у Галичині», впорядковане на основі експедиційного матеріалу, який зібрав автор (1888) (Коперницький, І. 1889). І. Франко охарактеризував його працю, як «перше систематичне дослідження українців Карпат». І. Коперницький був редактором першого польського наукового етнографічно-фольклорного журналу «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» / «Збірник новин для національної антропології» (1877–1895), який виходив завдяки зусиллям Антропологічної комісії Академії мистецтв і наук у Кракові. Вчений, як прихильник українців, у часописі виділяв багато місця українознавчим статтям, про що зауважував і В. Антонович (Антонович, В. 1891). Науковець був автором двох статей про галицько-руських горян (в VIII т. Zbiór Wiadom), дописувачами також були О. Кольберг, З. Глогер та ін. У історії польської етнографії та фольклористики це видання на той час було основною джерельною базою й проклало шлях подальшим періодичним науковим виданням «Wisła» / «Вісла», «Lud» / «Люд».

На початку ХХ ст. польська етнологічна наука вивчала звичаї та обряди українців Гуцульщини й Бойківщини. У цьому контексті слід згадати про працю дослідника Юзефа Шнайдера (1874–1959), який зібрав і систематизував експедиційні матеріали 1904 р. та представив їх у народознавчій розвідці «Lud Peczeniżeński» / «Печеніжинські люди» (Schneider, J. 1906–1907; Шнайдер, Ю. 2017), що вийшла друком у Львові в 1904–1907 рр. у польському часописі «Lud» / «Люд». Робота є досить ґрунтовною і охоплює всі сфери духовного та побутового життя с. Печеніжин (за дослідженнями сучасних етнографів, вважається перехідною зоною між Покуттям і Гуцульщиною). Праця складається з кількох частин, у першій висвітлено родинну й матеріальну культуру місцевої людності, а також народну термінологію (в кінці розвідки наведено короткий словничок місцевих термінів), яка є одним із основних ключів до розуміння традиційної культури місцевого населення (Schneider, J. 1907, s. 207–211). У другій частині праці Ю. Шнайдер подав календарні звичаї й обряди, які виконували на Святий Вечір, на Маланки, у Йордан, на

Великдень (Schneider, J. 1907, s. 21–29). Заслуговує на увагу ще одна праця Ю. Шнайдера «Z życia górali nadłomnickich» / «З життя горян Надломницького краю» (1912), в якій автор надав широку фрагментарну інформацію з етнографії мешканців околиць Перегінська та Ясеня Стрийської округи (нині — Калуський район Івано-Франківської обл.), тобто населення східної етнографічної межі Бойківщини (Schneider, J. 1912, s. 141–217). У розвідці представлено молодіжні забави, а саме колоритність у проведенні вечорниць і парубоцьких розваг. Цінними також є описи відзначення календарних свят на Бойківщині (Іллі, Введення, Андрія, Святого вечора, Василя, Водохреща та ін.) із залученням інформації апотропеїчної (оберегової) магії (другий Святвечір), вірувань і заборон, прив'язаних до релігійних празників (Івана Хрестителя (20 січня), св. Марка (8 травня), св. Якова (13 травня) та ін.) (Schneider, J. 1912, s. 210–211).

Фрагментарні відомості щодо календарної обрядовості почерпуємо також у часописі «Rocznik Ziemi Górskich» / «Щорічник гірських країв», зокрема в статті польського етнолога Романа Райнфуса «Ze studiów nad kulturą materialną Wojsków» (Reinfuss, R. 1939) / «Матеріали для вивчення матеріальної культури бойків» (Райнфус, Р. 2020). Автор, досліджуючи матеріальну культуру бойків в названій праці, фіксує поодинокі спостереження святкової звичаєво-обрядової культури горян. Так, описуючи традиційне тваринництво українців Західної Бойківщини, дослідник зауважує, що за місцевими звичаями овець виганяли на полонини у день св. Юрія (6 травня за н. ст.), а розлучали (розбирали кошари і зганяли їх із полонин поближче до прилеглих сіл) на «Здвига» (Воздвиження Чесного Хреста Господнього, 27 вересня за н. ст.) (Reinfuss, R. 1939, s. 26; Райнфус, Р. 2020, с. 54). Такі поодинокі фіксації є корисними в дослідженні, вони доповнюють або підтверджують наявність звичаєво-обрядової традиції в календарній обрядовості.

З 1934 р., на Волині діяла урядова Комісія наукових дослідників Східних земель (Komisja Naukowych Badan Ziemi Wschodnich), яку заснував Комітет у правах національностей при Раді Міністрів Польщі, яка виступила з

програмою діяльності. Реалізувати її мала етнологічна експедиція (1934–1937) під керівництвом польського етнографа, етносоціолога Юзефа Обремського. На жаль, Друга світова війна унеможливила опублікування результатів цих досліджень. Нині величезний архів фотодокументів з Полісся зберігається у США. Відомі лише часткові звіти, зокрема статті Ю. Обремського «Нинішні люди Полісся», опублікована 1936 р. у IV томі «Соціологічного огляду», та «Етнічна проблема Полісся», надрукована того самого року в 10-му томі «Національних справ» (Ковальчук, Н. 2008, с. 20).

Волинь була в полі зору багатьох дослідників, серед них — професор, історик, посол до сейму Якуб Гофман (1896–1964). Його зацікавили народні звичаї регіону, які він збирав у анкетній формі⁶⁷⁵. Будучи директором гімназії у Рівному (1928–1935), головою правління Спілки вчителів Волинського шкільного округу, Я. Гофман зніціював у регіоні найрізноманітніші краєзнавчі дослідження, включаючи геологічні та метеорологічні спостереження, вивчення фольклору й побуту волинян. Його бачення, як педагога та науковця: «Якщо вже працюєш у цьому краї — мусиш краще його пізнати, а значить — свої знання передати дітям» (Гуріна, В. 2021). 1935 р. було засновано Волинське товариство приятелів науки (ВТПН) — науковий осередок польських учених, які досліджували матеріальну й духовну культуру та природні багатства краю. Якуба Гофмана в лютому цього самого року обрали до складу наукової ради. Головний офіс товариства зосереджено в Луцьку, а його відділи — у Рівному та Кременці.

За результатами досліджень було впорядковано десятки томів записів і спостережень: детально описано кожне поселення краю (загалом близько 3000 населених пунктів регіону), його історію та особливості. Я. Гофман був засновником, головним редактором і автором статей часопису «Рочнік Волинський» («Rocznik Wołyński») (1930–1939, Т. 1–8), що став важливим

⁶⁷⁵ Фонди Державного архіву Рівненської області (ДАРО). Ф. 160: Особистий фонд Якуба Гофмана. Сод. зб. 45. Гофман Я. Анкеты о достопримечательностях природы и народных обычаях на Волини, собираемые для составления монографии Волинского воеводства и ответы на них / Начато и окончено 8 февраля 1933 г. Оп. 1. 16 л.

науковим друкованим виданням на Волині. Серед праць, опублікованих у виданні, виокремимо такі: «Pisanki wołyńskie» / «Волинські писанки» (Гофман Я. 1930. Т. 1, с. 138–159), «Obrzędy i wierzenia ludowe w czasie świąt Bożego Narodzenia» / «Народні обряди та вірування під час Різдва» (Димнич, Н. 1930. Т. 1, с. 94–106), «Obrzędy i wierzenia ludowe w okresie świąt Wielkiej Nocy» / «Народні обряди та вірування під час Великодня» (Димнич, Н. 1931. Т. 2, с. 456–460), «Święto “Iwana Kupajła” na Wołyniu» / «Свято Івана Купала на Волині» (Димнич, Н. 1934. Т. 3, с. 435–442) та ін. Часопис високо оцінений у науковому світі, отримав схвальні відгуки на сторінках польськомовних видань: як зарубіжних, так і вітчизняних («Express poranny», «Kurjer Warszawski», «Głos nauczycielstwa Wołyńskiego», «Ziemia Wołyńska»). Я. Гофман також автор праць «Księga wizyt kościoła parafjalnego w Ptuyczu powiatu dubieńskiego» / «Книга візитів до парафіяльної церкви в Птичі Дубенського повіту» (1935), «Przewodnik po Wołyniu» / «Путівник по Волині» (1938), які суттєво вплинули на розвиток волинської історіографії, археографії, етнології, краєзнавства, бібліографії.

Окрему групу джерел, що заслуговують на увагу, становлять рукописні збірки. Опрацьовано матеріали Державного архіву Рівненської області, а саме архівні матеріали особового фонду Я. Гофмана (Ф. 160 Держархів Рівненської обл.) — «Анкеты о достопримечательностях природы и народных обычаях на Волини, собираемые для составления монографии Волинского воеводства и ответы на них» (1933)⁶⁷⁶. Фонд містить фольклорно-етнографічні експедиційні записи з вивчення матеріальної та духовної культури, які фіксували також В. А. Мошков і Л.М. Фельдман. Детально описано місцевість дослідження, надано характеристику житла та обійстя, господарських інструментів (замальовки олівцем), одягу, а також продемонстровано культуру спілкування та гостинності. Дослідники зафіксували легенди, повір'я, святкова звичаєво-

⁶⁷⁶Фонди Державного архіву Рівненської області (ДАРО). Ф. 160: Особистий фонд Якуба Гофмана. Сод. зб. 45. Гофман Я. Анкеты о достопримечательностях природы и народных обычаях на Волини, собираемые для составления монографии Волинского воеводства и ответы на них / Начато и окончено 8 февраля 1933 г. Оп. 1. 16 л.

обрядову культуру, прикмети та заборони до свят у селах Великі та Малі Цепцевичі, Заболоття, Білів Рівненської обл. Фонд містить матеріал до річного циклу календарних свят (Різдво (Коляди), Щедрий вечір, Меланка, Великий піст, Теплою Олексія, Благовіщення, Архангела Гавриїла (Благовісника), Вербна неділя, Страсний тиждень, Великий Четвер, Великдень, Трійця, Навський Великдень, Проводи, Юрія, кн. Володимира, Маковія, Обжинки, Успіння, Головосіка, Семена Стовпника, Різдво Богородиці, Здвиження, Івана Богослова, Покрова, Параскеви, Введення, Андрія, Багата кутя), зафіксований за наявним у Фонді 160 (Держархів Рівненської обл.) ґрунтовним запитальником до кожного з зазначених свят. Історико-етнографічна спадщина Я. Гофмана є важливою для дослідження Волині й заслуговує на увагу та вивчення. Наявні відомості про вченого не дають відповіді на питання про його внесок у розвиток етнологічної науки. Попри історіографічне вивчення наукової спадщини Я. Гофмана народознавча складова залишається малодослідженою і потребує ґрунтовного та всестороннього осмислення.

Важливими архівними джерелами з дослідження календарної звичаєво-обрядової культури, на яких варто наголосити — це фонди музейних установ на території Польщі. Йдеться про Архів Етнографічного музею ім. С. Удзелі в Кракові (Archiwum Muzeum Etnograficznego imienia S. Udzieli w Krakowie) та Архів Музею народного будівництва в Сяноці (Archiwum Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku).

В Архіві Етнографічного музею імені Северина Удзелі в Кракові зберігаються матеріали «Спадщина Романа Райнфуса», зокрема рукопис невідомого автора про бойків із с. Лавочне та околиць м. Сколе (Стрийський р-н, Львівська обл.). Розвідка є унікальною збіркою коротких етнографічних нарисів із народного життя, культури та побуту бойків у 1930-тих рр. Серед розлогого розмаїтого матеріалу з матеріальної й духовної культури, а саме фіксації про весілля, народини, хрестини, медицину, демонологію, поховання, одягову культуру тощо збірка містить надзвичайно цінні відомості з календарної звичаєво-обрядової культури краю (святвечірні звичаї та повір'я,

новорічне обрядове «умивання», обрядодія «полазника», осінні календарні звичаї та ін.)⁶⁷⁷.

Цікавими також є матеріали Архіву Музею народного будівництва в Сяноці (AMBL). Вартий уваги Фонд 22, який містить матеріали з календарної й родинної обрядовості Західної Бойківщини, фіксації з села Лоп'янка, котрого нині не існує (Ліський повіт)⁶⁷⁸. В архівній справі зберігається надзвичайно цінний етнографічний матеріал у зрізі культурної традиції кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. зафіксований від мешканців цього села — русинів-українців. Інтерес представляють святвечірні й різдвяні обряди (в'язання ніжок столу ланцюгом, внесення сільськогосподарського реманенту до хати, колядування «полазників» тощо), що є вже реліктами традиційної культури, однак простежується їхня типологічна схожість із календарними обрядами русинів-українців Пряшівщини (Вархол, Й. 2019, с. 78–79).

Польові етнографічні матеріали зібрала Н. С. Стішшова під час фольклорно-етнографічних експедицій до Північного Підляшшя (сс. Гайнівка, Кленіки, Старий Корнін, Чижі, Мельник, Відово, Орешково, Пуциска, Добривода, Черемха, Грабарка на Більщині), де зафіксовано цікавий етнологічний матеріал з календарної, весільної, родинно-побутової обрядовості. Календарна обрядовість охопила весь річний цикл свят, більше уваги все ж було приділено осінній календарній обрядовості. Українська людність Північного Підляшшя зберігає прадавні традиції, звичаї, намагається дотримуватися обрядів, пам'ятає багато пісень (весільних, родинно-побутових, жнивних, обрядових, ліричних, чумацьких, а ще колядок, щедрівок, веснянок, «рогульок»). Оригінальні експедиційні польові записи зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (Ф. 14-5, Од. зб. 864), а також віддзеркалені в індивідуальній

⁶⁷⁷ Archiwum MEK. Spuścizna Romana Reinfussa (1910–1998). Nr inw. XI/RR/II/304. «Bojki», cz. II. Materiały dotyczące: «Cerkwie bojkowskie» (fotografie), artykuły prasowe, rysunki, «Litopys Bojkiwščyny», «Anonim, o Bojkach głównie z okolic Skolego i Ławocznego», fiszki. Lata 30 XX wieku. 167 ark.

⁶⁷⁸ Obrzędy doroczne — Boże Narodzenie Łopienka k. Leska; AMBL. Zespół 22. Sygn. 308. Ark. 1–7.

монографії Н. С. Стішової «Українські календарні свята осіннього циклу» (2017). Архівні джерела — це та основа, на якій тримається науково-теоретична складова дослідження, а в порівнянні з сучасними фіксаціями ми можемо простежити тяглість збереження звичаєво-обрядової культури календарних свят.

Складна політична ситуація ХХ ст. стала причиною непростих українсько-польських відносин. Неможливо не погодитися з Іваном Лисяком-Рудницьким, який іще 1977 р. писав, що «затяжні польсько-українські конфлікти в їх результаті мали катастрофічні наслідки для обох народів. Польсько-український конфлікт був насправді головною причиною втрати національної самостійності і Україною, і Польщею в двох різних епохах — у ХІХ і в ХХ ст.» (Лисяк-Рудницький, І. 1994, с. 83–110). Складною була і внутрішня політична ситуація. Тоталітарна система не сприяла збереженню багатовікових духовних надбань українського народу — релігійних, етнокультурних традицій, а також національного матеріального середовища, морально-етичних цінностей та ін. Нищення та закриття храмів, державна політика атеїстичного виховання призвели до зменшення кількості й нівелювання глибинного змісту узвичаєних релігійно-побутових свят. Із них свідомо вилучались ознаки зв'язку з християнством, на противагу традиційним упроваджувалися нові радянські свята з панівною великодержавною ідеологією. Відтак зазначене спричинило прогалину в дослідницькій сфері. На кінець ХХ ст. — початок ХХІ ст. відбуваються зміни у міждержавних стосунках, що позитивно вплинуло й на наукову діяльність. Традиційна звичаєво-обрядова культура етносу зазнавала певних трансформацій на різних часових зрізах побутування, проте не зникла, а залишилася відомою для сучасності.

Календарну традиційну культуру, а саме свята Різдвяного циклу з цікавим зіставленням сучасної обрядовості з давніми звичаями, які зберігає людність у пам'яті від покоління до покоління, представлено у публікації Катажини Лебковської «Dziś nie ma co opowiadać...czyli Boże Narodzenie wśród

Wojków» / «Сьогодні нема про що говорити... Різдво у бойків» (Łebkowska, K. 2000). Дослідження побудоване на власних етнографічних спостереженнях авторки з високогірного села Верхня Рожанка на Сколівщині з її безпосередньою участю у святвечірніх й різдвяних обрядодіях.

На особливу увагу заслуговує дослідження з календарної звичаєво-обрядової культури відомої польської етнологині, фольклористки та журналістки Урсули Яніцкі-Кживди «Wojkowie. Encyklopedyczna notka o kulturze ludowej» / «Бойки. Енциклопедична записка про народну культуру» (Janicka-Krzywda, U. 2004), у якому авторка коротко характеризує бойків як етнографічну групу: територію розміщення, походження назви, особливості духовної та матеріальної культури. Аналізуючи календарні звичаї та обряди річного циклу, авторка наголошує на так званому синкретизмі, тобто тісному переплетенні церковно-релігійної обрядовості з традиційною звичаєвістю й магічно-ритуальною практикою, що мають глибоке дохристиянське коріння (Janicka-Krzywda, U. 2004, s. 16). Дослідниця також, хоч і коротко, аналізує бойківські календарно-обрядові традиції найбільших християнських свят — Різдва, Нового року, Йордану, Вербної неділі, Великодня, св. Юрія, Зелених свят та ін. (Janicka-Krzywda, U. 2004. s. 16–17).

Опосередковано теми нашого дослідження стосується публікація познанського етнолога Т. Кошека «O pracy i świętowaniu w rokołchozowej wsi w ukraińskich Karpatach» / «Про роботу та свято в постколгоспному селі в Українських Карпатах» (Kosiek, T. 2008). Стаття містить історичні, суспільно-релігійні, господарські, соціонормативні й світоглядно-релігійні особливості в одному з сіл на теренах Турківщини. Аналізуючи стан релігійності в цій місцевості, автор пише про чудодійне джерело, біля якого щороку в день св. Пантелеймона відправляють урочисті Богослужіння. Ця традиція поширена по всій Україні.

Знаковою подією в польській науці став вихід фундаментальної двотомної монографії «Wojkowszczyzna Zachodnia — wczoraj, dziś i jutro» / «Західна Бойківщина — вчора, сьогодні та завтра» (під заг. ред. Я. Вольські) в

Інституті географії та просторової організації ім. С. Лещицького ПАН у Варшаві⁶⁷⁹. Ця праця є важливою для вивчення бойків, в ній порушуються питання різних фахівців, однак окремих відомостей щодо вивчення календарної обрядовості в ній немає.

Серед найновіших польських видань Інституту етнології і культурної антропології Варшавського університету варта на увагу колективна праця «Bojkowszczyzna: pogranicze czasów i przestrzeni» / «Бойківщина: пограниччя часів і простору» (за редакцією доктора Т. Баранюка)⁶⁸⁰. Основою книги є наукові нариси студентів Інституту, написані на базі польових етнографічних досліджень, які вони провели у 2005–2008 рр. в межах Львівської обл. У збірці молодих дослідників святкова обрядовість представлена циклом різдвяно-водохресних свят із характеристикою ритуально-обрядових традицій. На окрему увагу в згаданій праці заслуговує розвідка молодого дослідника М. Бирська «Swjaty Weczir — Narracje, doświadczenie, model etnograficznej reprezentacji» / «Святий Вечір — Наративи, досвід, модель етнографічної репрезентації», де автор оригінально презентує ритуально-обрядову традицію та значення Святого вечора в циклі різдвяно-водохресних свят на Бойківщині (Byrska, M. 2020, s. 135–162).

Висновок. Підсумовуючи, можна виділити кілька важливих моментів означеної проблеми. Першим є те, що в другій половині XIX ст. польські вчені зробили значний внесок у вивчення і дослідження календарної звичаєво-обрядової культури українців, зібрали та опублікували великий масив першоджерельного фольклорно-етнографічного матеріалу, що й досі зберігає важливе значення для етнологічної науки про традиційну духовну культуру українців. Їхні дослідження містять праці, які донедавна залишалися маловідомими широкому колу спеціалістів. Але завдяки спільним зусиллям як польських, так і українських учених вони сьогодні є загальнодоступними,

⁶⁷⁹ Bojkowszczyzna Zachodnia — wczoraj, dziś i jutro / red. J. Wolski. Warszawa : Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Polska Akademia Nauk, 2016. T. 1. 803 s.; T 2. 723 s.

⁶⁸⁰ Bojkowszczyzna: pogranicze czasów i przestrzeni. Pod redakcją Tadeusza Baraniuka; Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020. 378 s.

ввійшли повноцінно до скарбниці національної спадщини. Отже, зазначені праці, без сумніву, збагатили етнологічну науку як України, так і Польщі, це є добрим прикладом перехресного дослідження, що особливо важливо для об'єктивного вивчення і висвітлення поставлених народознавчих наукових завдань.

Другим моментом є те, що аналіз сучасного стану обрядовості дає змогу резюмувати: у ХХ ст. відбулися безповоротні структурні зміни й поступово відмерли релігійно-обрядові елементи традиційної культури через секуляризацію, радянські ідеологічні чинники та модернізацію суспільного життя. На жаль, тоталітарна система не сприяла збереженню багатотисячолітніх духовних надбань українського народу — релігійних, етнокультурних традицій, а також національного матеріального середовища, морально-етичних цінностей та ін. Нищення й закриття храмів, державна політика атеїстичного виховання призвели до зменшення кількості та нівелювання глибинного змісту узвичаєних релігійно-побутових свят. Із них свідомо вилучалися ознаки зв'язку з християнством, на противагу традиційним упроваджувалися нові радянські свята з панівною великодержавною ідеологією. Тож кінець ХХ — початок ХХІ ст. — знаковий період в історії України. Розбудова незалежної держави, нові суспільно-політичні, соціально-економічні умови активізували самоідентифікацію українців, усвідомлення серед них ролі традиційної народної культури як важливого складника духовності нації. Українські традиції зберігає народна звичаєво-обрядова культура, зокрема календарні свята й обряди річного циклу. Вони засвідчують тісний зв'язок людини з довкіллям, що віддзеркалено в особливостях господарювання, у соціокультурній життєдіяльності українців. Традиційна звичаєво-обрядова культура етносу зазнає певних трансформацій на різних часових зрізах побутування. Цей історичний і соціокультурний феномен становить колективну творчість, продуковану й удосконалювану протягом віків.

Третім фактом є те, що, проаналізувавши джерельну базу з вивчення календарних звичаєво-обрядових практик літнього, весняного та зимового циклів, можемо засвідчити, що вона є недостатньою, адже найчастіше дослідники в системі річної календарної обрядовості зосереджували увагу на окремих святах або комплексі свят переважно зимового й літнього періодів. Проте поза узагальнювальним розглядом залишається осінній цикл святкової звичаєво-обрядової культури, переважно через релігійний аспект (Богородичний цикл, храмові свята, поминальні суботи). Найінформативнішими джерелами в детальному представленні календарної обрядовості є архівні польові (експедиційні) записи етнологів, фольклористів, краєзнавців.

Червертим є той факт, що нині бракує праць щодо висвітлення взаємовпливу релігійного та світського компоненту в календарно-святковій обрядовості, а також ролі й місця обрядів у релігійній сфері, що потребує подальшого наукового дослідження.

Отже, українська календарна звичаєво-обрядова культура була й залишається актуальною і становить значний науково-практичний та пізнавальний інтерес як для українських, так і для зарубіжних дослідників. Їхні спільні дослідження на окреслену актуальну тему всебічно сприяють консолідації шляхетних зусиль вітчизняних та закордонних українців, що є важливим маркером зміцнення незалежної Української держави.

Бажанський, М. 1977. *Снятинщина: причинки до крайової етнографії*. Детройт. Ч. 1. 129 с.

Болтарович, З. 1976. *Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст.* Київ: Наукова думка. 137 с.

Вайгель, Л. 2008. *Нарис про місто Коломию*. Коломия: Вік. 120 с.

Вархол, Й. 2019. *Календарна та сімейна обрядовість українців Словаччини*. Київ: ІМФЕ С. 78–79.

Великочій, В. 2020. Українське Покуття в працях польських дослідників II пол. XIX ст.: історіографічний контекст. *Zeszyt Naukowy Prac Ukrainoznawczych*. № 5. С. 19–28.

Глушко, М. 2009. Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами Наукових досліджень другої половини XX — початку 21 століття). *Вісник Львівського університету*. Історична серія. Вип. 44. С. 179–214.

Гримич, М. 2012. З історії польових досліджень в Україні: Зоріан Доленга-Ходаковський. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 38. С. 15–21.

- Гриневич, Т. 2020. *Проблематика історії України у творчості Северина Гоцинського*. [Online]. Available at: <http://surl.li/peeixe>.
- Гурина, В. 2021. *Якуб Гофман (1896–1964) — дослідник Волинського краю (До 125-річчя від дня народження)*. [Online]. Available at: <http://surl.li/dizdtp>.
- Доленга-Ходаковський, З. 1838. Путевые записки. *Журнал Министерства путей сообщения*. Ч. XX. Цит. за: Гримич, М. 2012. З історії польових досліджень в Україні: Зоріан Доленга-Ходаковський. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 38. С. 17.
- Єфремов, С. 1995. *Історія українського письменства*. Київ: Femina. 685 с.
- Збир, І. 2010. Історія написання чотиритомного збірника «Рокусіє» Оскара Кольберга. *Вісник Львівського університету. Серія філологія*. Львів. Вип. 43. С. 339–347.
- Кирчів, Р. 1978. *Етнографічне дослідження Бойківщини*. Київ: Наукова думка. 174 с.
- Кирчів, Р. 2013. Українська тема в народознавчій парадигмі Адама Фішера. *Студії з українсько-польського етнокультурного пограниччя*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. С. 363–391.
- Ковальчук, Н. 2008. *Календарні звичаї та обряди Рівненського Полісся: локальна специфіка та трансформації (XX — початок XXI ст.)*. Київ. 237 с.
- Кузеля, З. 1915. Посидіння і забави при мерці в українському поховальному обряді. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів. Т. 122. С. 103–160.
- Курочкін, О. 2014. *Святковий рік українців (від давнини до сучасності)*. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський. 386 с.
- Лисяк-Рудницький, І. 1994. Польсько-українські стосунки: тягар історії. *Історичні есе*. Київ. Т. 1. С. 83–111.
- Мрочко, К. 1977. *Снятинщина. Причинки до крайової етнографії*. Детройт. 130 с.
- Опацький, І. 2020. Етнографічні дослідження Центральної України польськими вченими у XIX ст. *Молодий вчений*. № 12 (88). С. 363–367.
- Пилипчук, С. 2015. «Іоан Предтеча слов'янської археології і фольклористики»: Зоріан Доленга-Ходаковський в оцінці Івана Франка. *Прикарпатський вісник Наукового товариства Шевченка*. Слово. № 2. С. 422–428.
- Райнфус, Р. 2020. *Матеріали для вивчення матеріальної культури бойків (пер. з польськ. Н. Кляшторної)*. Львів: Колір ПРО. 80 с.
- Старенький, І. 2020. *Польський поет, який писав про Поділля*. [Online]. Available at: <http://surl.li/lqeujs>.
- Триняк, Л. 2017. Особливості зимового календарного циклу покутян в студіях польських дослідників другої половини XIX — початку XX ст. питання, пов'язані з вченням та історією медитації. *Спільний Українсько-Ромунський Науковий журнал*. № 2. С. 100–105.
- Українець, А. 1998. Рівненщина в дослідженнях польських етнографів (20–30-і рр. XX ст.). *Слов'янський вісник: Міжвідомчий наук. зб.* Вип. I. С. 81–84.
- Хланта, І. 2006. Оскар Кольберг і фольклор Карпат. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (літературознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 64. Ч. 2. С. 222–236.
- Шнайдер, Ю. 2017. *Печеніжинські люди. Етнографічний нарис*. Івано-Франківськ: Фоліант, Ч. 6 (Бібліотека Коломийщини). 108 с.
- Byrska, M. 2020. *Swjaty Weczir — Narracje, doświadczenie, model etnograficznej reprezentacji. Wojkowszczyzna: pogranicze czasów i przestrzeni*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020. S. 135–162.
- Dołęga-Chodakowski, Z. 1973. *Śpiewy sławiańskie podstrzechawiejcką zebrane*, tłum. iopr. J. Maślanka. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Janicka-Krzywda, U. 2004. Войковие. *Encyklopedyczna notka o kulturze ludowej. Połoniny '04. Rocznik krajoznawczy poświęcony Beskidom Wschodnim*. Warszawa. S. 8–25.
- Kolberg, O. 1970. *Ruś Karpacka: Obraz etnograficzny. Dzieła wszystkie*. Vyp. 54. T. I. S. 335.

Kopernicki, I. 1889. *O góralach ruskich w Galicyi. Zarys etnograficzny według spostrezeń w podróży, odbytej w końcu lata 1888 r.* Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego. 34 s.

Kosiek, T. 2008. O pracy i świętowaniu w pokolchozowej wsi w ukraińskich Karpatach. *Lud.* T. 92. S. 137–162.

Łebkowska, K. 2000. Dziś nie ma co opowiadać... czyli Boże Narodzenie wśród Bojków. *Płaj.* № 21. S. 61–71.

Moszyńska, J. 1881. Kupajło tudzież zabawy doroczne, i inne z dodatkiem niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej.* Kraków, 1881. T. V. S. 24–101.

Moszyńska, J. 1878. Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu Ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej.* Kraków, 1878. T. II. S. 183–208.

Mroczo, K. 1897. Fr. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej). *Przewodnik naukowy i literacki. Dodatek do «Gazety Lwowskiej».* Lwów. Vyp. XXV. T. 5. S. 385–402.

Reinfuss, R. 1939. Ze studiów nad kulturą materialną Bojków. *Rocznik Ziem Górskich.* № 1. S. 238–279.

Schnaider, J. 1907. Lud Peczenizyński. Część II. *Lud. Organ Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie.* T. XIII. II. S. 21–33, 98–113, 202–215.

Schnaider, J. 1912. Z życia górali nadłomnickich. *Lud.* T. 18. S. 141–217.

Wajgiel, L. 1877. *Rys miasta Kołomyi.* Kołomyja: Drukiem H. Zadembskiego i spółki. 114c.

Bazhansky, M. 1977. *Snyatynshchyna: prychnyky do krayovoyi etnohrafiyi (vstupna stattya) [Sniatyn Region: Contributions to Regional Ethnography. (introductory article)].* Dytrojt. Ch. 1. 129 s. [in Ukrainian].

Boltarovykh, Z. 1976. *Ukrayina v doslidzhennyakh polskykh etnohrafiv XIX st. [Ukraine in the Research of Polish Ethnographers of the 19th Century].* Kyiv: Naukova dumka. 137 s. [in Ukrainian].

Wajgiel, L. 2008. *Narys pro misto Kolomyyu [Essay About the City of Kolomyia].* Peredmova M. Savchuka, M. Vasyl'chuka; per. z pol's'koyi M. Vasyl'chuka, M. Kocherzhuk. Kolomyia: Vik. 120 s. [in Ukrainian].

Varkhol, Y. 2019. *Kalendarska ta simeyna obryadovist' ukrayintsev Slovacchyny [Calendar and Family Rituals of Ukrainians in Slovakia].* Kyiv: IMFE. S. 78–79. [in Ukrainian].

Velykochyy, V. 2020. *Ukrayins'ke Pokuttya v robotakh pol's'kykh doslidnykiv II pol XIX st. Istoriohrafichnyy kontekst [Ukrainian Pokuttya in the Works of Polish Researchers of the Second Half of the 19th Century].* *Naukovyy chasopys ukrayinoznavstva.* № 5. S. 19–28. [in Ukrainian].

Hlushko, M. 2009. *Etnohrafichne raionuvannia Ukrainy: stan, problemy, zavdannia (za materialamy naukovykh doslidzhen druhoi polovyny XX — pochatku XXI stolit) [Ukrainian Pokuttya in the Works of Polish Researchers of the Second Half of the 19th Century].* *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna.* Vyp. 44. S. 179–214. [in Ukrainian].

Hrynych, M. 2012. *Z istoriyi pol'ovnykh doslidzhen' v Ukrayini: Zorian Dołęga-Chodakowski [From the History of Field Research in Ukraine: Zorian Dołęga-Chodakowski. Ethnic History of European Peoples].* *Etnichna istoriya narodiv Evropy.* Kyiv: KNU. Vyp. 38. S. 15–21. [in Ukrainian].

Hurina, V. 2021. *Yakub Hofman (1896–1964) — doslidnyk Volyns'koho krayu (Do 125-rychchya vid dnya narodzhennya) [Jakub Hofman (1896–1964) - Researcher of the Volyn Region (On the 125th Anniversary of His Birth)].* [Online]. Available at: <http://surl.li/dizdtp>. [in Ukrainian].

Hrynevych, T. 2020. *Problematyka istoriyi Ukrayiny u tvorchosti Severyna Hoshchyns'koho [Problems of Ukrainian History in the Works of Severyn Hoshchynsky].* [Online]. Available at: <http://surl.li/peeixe> [in Ukrainian].

Dołęga-Chodakowski, Z. 1838. Putevye zapysky [Travel Notes]. *Zhurnal Mynysterstva putey soobshcheny*. Ch. XX. Tsyt. za: Hrymych, M. 2012. Z istoriyi pol'ovykh doslidzhen' v Ukrayini: Zorian Dołęga-Chodakowski. *Etnichna istoriya narodiv Evropy*. Vyp. 38. S. 17. [in Ukrainian].

Yefremov, S. 1995. *Istoriya ukrayinskoho pysmenstva [History of Ukrainian Literature]*. Kyiv: Femina. 685 s. [in Ukrainian].

Zbyr, I. 2010. Istoriya napysannya chotyrytomnoho zbirnyka «Pokucie» Ockara Kolberga [History of Writing the Four-Volume Collection «Pokuttya» by Oscar Kolberg]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohiya*. Lviv. Vyp. 43. S. 339–347. [in Ukrainian].

Kyrchiv, R. 2013. Ukrayins'ka tema v narodoznavchiiy paradyhmi Adama Fishera [Ukrainian Theme in Adam Fisher's Folk Studies Paradigm. Studies in Ukrainian-Polish Ethnocultural Borderland]. *Studiyi z ukrayins'ko-pol's'koho etnokul'turnoho pohranychchya*. L'viv : LNU imeni Ivana Franka, S. 363–391. [in Ukrainian].

Kyrchiv, R. 1978. *Etnohrafichne doslidzhennya Boykivshchyny [Ethnographic Research of Boykivshchyna]*. Kyiv: Naukova dumka. 174 s. [in Ukrainian].

Kovalchuk, N. 2008. *Kalendarni zvychai ta obryady Rivnens'koho Polissya: lokal'na spetsyfika ta transformatsii (XX — pochatok XXI st.) [Calendar Customs and Rituals of Rivne Polissia: Local Specifics and Transformations (20th — Early 21st Century)]*. Kyiv. 237 s. [in Ukrainian].

Kuzelia, Z. 1915. Posydinnya i zabavy pry mertsii v ukrayins'komu pokhoval'nomu obryadi [Gatherings and Entertainment at the Deceased in Ukrainian Funeral Ritual]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. L'viv. T. 122. S. 103–160. [in Ukrainian].

Kurochkin, O. 2014. *Svyatkovyy rik ukrayintiv (vid davnyny do suchasnosti) [Festive Year of Ukrainians (From Ancient Times to Present)]*. Bila Tserkva: Vydavets' Oleksandr Pshonkivs'kyi. 386 s. [in Ukrainian].

Lysyak-Rudnyts'kyi, I. 1994. Pol's'ko-ukrayins'ki stosunky: tyahar istoriyi [Polish-Ukrainian Relations: The Burden of History]. *Istorychni ese*. Kyiv. T. 1. S. 83–111. [in Ukrainian].

Moszyńska, J. 1881. Kupajło tudzież zabawy doroczne, i inne z dodatkiem niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi [Kupajło and Annual Entertainment, and Others with the Addition of Some Wedding Rituals and Songs of Ukrainian People from the Bila Tserkva Region]. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. Kraków, 1881. T. V. S. 24–101. [in Polish].

Moszyńska, J. 1878. Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu Ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi [Wedding Customs, Rituals and Songs of Ukrainian People from the Bila Tserkva Region]. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. Kraków, 1878. T. II. S. 183–208. [in Polish]

Mroczo, K. 1977. *Snyatynshchyna. Prychynky do krayovoyi etnografii [Sniatyn Region. Contributions to Regional Ethnography]*. Detroit. 130 s.

Opats'kyi, I. 2020. Etnohrafichni doslidzhennya Tsentral'noyi Ukrayiny pol's'kymy vchenimi u XIX st. [Ethnographic Research of Central Ukraine by Polish Scientists in the 19th Century]. *Molodyy vchenyy*. № 12(88). S. 363–367. [in Ukrainian].

Pylypchuk, S. 2015. «Ioan Predtecha slovianskoyi arkheolohiyi i folklorystyky»: Zorian Dołęga-Chodakowski v otsintsi Ivana Franka [«John the Baptist of Slavic Archaeology and Folklore Studies»: Zorian Dołęga-Chodakowski in Ivan Franko's Assessment]. *Prykarpatskyi visnyk Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Slovo*. № 2. S. 422–428. [in Ukrainian].

Raynfus, R. 2020. *Materialy dlya vyvchennya material'noyi kul'tury boykiv [Materials for Studying the Material Culture of Boykos]* (per. z pol's'k. N. Klyashornoyi). L'viv: Kolir PRO. 80 s. [in Ukrainian].

Starenkyi, I. 2020. *Polskyi poet, yakyi pysav pro Podillia [Materials for Studying the Material Culture of Boykos]*. [Online]. Available at: <http://surl.li/lqeujs>. [in Ukrainian].

Tryniak, L. 2017. Osoblyvosti zymovoho kalendarnoho tsykladu pokutian v studiiakh pol'skykh doslidnykiv druhoi polovyny XIX — pochatku XX st. [Features of the Winter Calendar Cycle of Pokuttya Residents in Studies by Polish Researchers of the Second Half of 19th — rly

20th Century]. *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Spilnyi ukrainsko-rumunskyi naukovyi zhurnal*. № 2. S. 100–105. [in Ukrainian].

Ukrayinets', A. 1998. Rivnenshchyna v doslidzhennyakh pol's'kykh etnografiv (20–30-i rr. XIX st.) [Rivne Region in Research by Polish Ethnographers (1820s — 1830s)]. *Slov'yans'kyi visnyk: Mizhvidomchyy nauk. zb. Vip. I*. S. 81–84. [in Ukrainian].

Khlanta, I. 2006. Oskar Kolberg i folklor Karpat [Oskar Kolberg and Carpathian Folklore]. *Naukovi zapysky*. Seriya: Filolohichni nauky (literaturoznavstvo). Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 64. Ch. 2. S. 222–236. [in Ukrainian]

Schnaider, J. 2017. Pechenizhyns'ki lyudy. *Etnohrafichnyy narys [Pechenizhyn People. Ethnographic Essay]* (Uporyad., avtor peredmovy y prymitok M. Savchuk. Per. I. Hulay-Nazarovoyi). Ivano-Frankivs'k: Foliant. Ch. 6 (Biblioteka Kolomyshchyny). 108 s. [in Ukrainian].

Byrska, M. 2020. *Swjaty Weczir — Narracje, doświadczenie, model etnograficznej reprezentacji. Bojkowszczyzna: pogranicze czasów i przestrzeni [Holy Evening — Narratives, Experience, Model of Ethnographic Representation]*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020. S. 135–162.

Dołęga-Chodakowski, Z. 1973. *Śpiewy sławiańskie podstrzechawiejcką zebrane [Slavic Songs Collected Under the Rural Thatch, translated and edited by J. Maślanka]*, tłum. iopr. J. Maślanka. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. [in Polish].

Janicka-Krzywda, U. 2004. Bojkowie. Encyklopedyczna notka o kulturze ludowej [Boyks. Encyclopedic Note on Folk Culture]. *Połoniny '04. Rocznik krajoznawczy poświęcony Beskidom Wschodnim*. Warszawa. S. 8–25. [in Polish].

Kolberg, O. 1970. Ruś Karpacka: Obraz etnograficzny [Carpathian Ruthenia: Ethnographic Picture. Complete Works]. *Dzieła wszystkie*. Vyp. 54. T. I. S. 335. [in Polish].

Kopernicki, I. 1889. *O góralach ruskich w Galicyi. Zarys etnograficzny według spostrezen w podróży, odbytej w końcu lata 1888 r. [About Ruthenian Highlanders in Galicia. Ethnographic Outline Based on Observations from Travel in Late Summer 1888]*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego. 34 s. [in Polish].

Kosiek, T. 2008. O pracy i świętowaniu w pokołchozowej wsi w ukraińskich Karpatach [About Work and Celebration in Post-Collective Farm Village in Ukrainian Carpathians]. *Lud*. T. 92. S. 137–162. [in Polish].

Łebkowska, K. 2000. Dziś nie ma co opowiadać... czyli Boże Narodzenie wśród Bojków [There's Nothing to Tell Today... Christmas Among the Boyks]. *Plaj*. № 21. S. 61–71. [in Polish].

Moszyńska, J. 1881. Kupajło tudzież zabawy doroczne, i inne z dodatkiem niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi [Sniatyn Region. (Contribution to National Ethnography)]. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. Kraków, 1881. T. V. S. 24–101. [in Polish].

Moszyńska, J. 1878. Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu Ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi [Wedding Customs, Rituals and Songs of Ukrainian People from the Bila Tserkva Region]. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. Kraków, 1878. T. II. S. 183–208. [in Polish].

Mroczo, K. 1897. Fr. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej) [The Sniatyn Region. (A Contribution to National Ethnography)]. *Przewodnik naukowy i literacki. Dodatek do «Gazety Lwowskiej»*. Lwów. Vyp. XXV. T. 5. S. 385–402. [in Polish].

Reinfuss, R. 1939. Ze studiów nad kulturą materialną Bojków [From Studies on Material Culture of Boyks]. *Rocznik Ziemi Górskich*. № 1. S. 238–279. [in Polish].

Schnaider, J. 1907. Lud Peczenizyński. Część II [People of Pechenizhyn]. *Lud. Organ Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie*. T. XIII. II. S. 21–33, 98–113, 202–215.

Schnaider, J. 1912. Z życia górali nadłomnickich [From the Life of Highlanders of the Łomnica Region]. *Lud*. T. 18. S. 141–217. [in Polish].

Wajgiel, L. 1877. *Rys miasta Kołomyi [Outline of the City of Kolomyia.]*. Kołomyja: Drukiem H. Zadembskiego i spółki. 114 s. [in Polish].